مێژووی سەرهەڵدانی دەوڵەت لە هزری مرۆڤدا.. ئاراس سەعید

دەوڵەت: (ڕێکەوتنێکی یاسایی سنووردارە هاوڵاتیان بەمەبەستی پاراستنی بەرژەوەندیەکانیان دایان مەزراندووە.)
هربرت سبنسەر

بەشێکی زۆری مێژووی هزری مرۆڤ، سەرقاڵی تەتەڵەکردنی ئەو پرسە فەلسەفیانەبووە، کە پەیوەستە بەژیانی مرۆڤ و کۆمەڵگاوە، بیرکردنەوەی سیاسی لەقۆناغە سەرتاییەکانی هزری مرۆڤدا، تا مێژووی هاوچەرخ، هەوڵدانبووە بۆ دەستەبەرکردنی ڕژێمێکی گونجاوی حوکمڕانی لەگەڵ بەرژەوەندیەکانی هاوڵاتیان بگونجێت. ئەم پرسەش لەسەرهەڵدانی فەلسەفەی گریکەوە تا سەدەکانی ناوەڕاست مشتومڕێکی فەلسەفی زۆری بەخۆوە بینیوە، ئەویش بەپێی تێڕوانین و قۆناغە مێژوویەکانی ژیاری کۆمەڵگا تێڕوانینی فەیلەسوفان گۆڕاون.
بۆنمونە: فەیلەسوفە یۆنانیەکان دەربارەی سروشتی مرۆڤ گوتویانە:(مرۆڤ ئاژەڵێکی کۆمەڵایەتییە)
واتا: مرۆڤ بەسروشت کۆمەڵایەتییەو پێویستە لەچوارچێوەی سیستەمێکدا ژیانی مرۆڤەکان ڕێکبخرێت.

یەکێک لە بۆچونەکانی تر، بۆچونی "تۆماس هۆبز"ە دەربارەی سروشتی مرۆڤ بەم جۆرە دەدوێت:(مرۆڤ بەرسروشت گورگە) لەدیدی هۆبزەوە بۆ کۆنتڕۆڵکردنی سروشتە دڕندەکەی مرۆڤ دەبێت، دەوڵەتێکی "وەحش" هەبێت، تا بتوانێت بەهێز بەرژەوەندیەکانی هەموان بپارێزێت، "هۆبز" پێوایە دەوڵەت بە بەکارهێنانی توندوتیژیەکی کەم، توندوتیژیەکی زۆر کۆنتڕۆڵ دەکات، لەڕێگەی دامەزراوە سەرکوتکارەکانییەوە، بەڵام "جان جاک ڕۆسۆ" پێچەوانەی هەردوو بۆچونەکە پێ وایە، (دەوڵەت سروشتی مرۆڤ، لەمرۆڤ دەداماڵێت و هەریەک لەمرۆڤەکان وەکو ئەکتەرێک نمایشی ئەو ڕۆڵە دەگێڕن کۆمەڵگا بەسەریدا سەپاندوون.)

لەفەلسەفەی یۆنانی کۆندا "پلاتۆ" لە کتێبی کۆماردا دەربارەی دامەزراندنی دەوڵەتێکی هەڕەمەکی فەلسەفەکەی داڕشتۆتەوە. هەرچەندە لە پێش "پلاتۆدا" ڕژێمی کۆمەڵگای یۆنانی، ڕژێمێکی دیموکراسی بووە. بەڵام بە بۆچونی "پلاتۆ" هاوڵاتیان بە سیتسمی دیموکراسی ناتوانن بڕیارێکی تەندروست بدەن دەربارەی ژیانێکی باش بۆ کۆمەڵگا و لەگەڵ

بەرژەوەندییەکانی هەموواندا بگونجێت، بەپێی "پلاتۆ" لە یۆتۆپیای کۆماردا ڕژێمێکی تۆتالیتاری دادەمەزرێنێت، کە فەیلەسوفەکان لەچینی سەرەوەی کۆمەڵگادان و چینی دووەم: چینی سەرباز چینی سێیەم: چینی پیشەواران.

چینی پیشەوارانیش دابەش دەکات بەسەر چینی کرێکاران و پیشەواران و پزیشکان. ئەو دەڵێت: "منداڵی کرێکاران دەبێت ببنەوە بەکرێکار و پیشەواران دەبێ ببنەوە پیشەوەر". ئەم بۆچونەش پەیوەستە بە بۆچونە فەلسەفییەکانی خۆیەوە، کە ئەقڵ سەنتەری ڕەفتارو پاڵنەری کردە ئاکارییەکانی مرۆڤە.

گەورەترین هەڵەی "پلاتۆ"، دەربارەی دابەشکردنی کار و ڕژێمی کۆمەڵایەتییە، لەدیدی ئەوەوە چینەکان وەکو میراتێک بۆ نەوەکانیان دەمێنتەوە، لەکاتێکدا هیچکام لەمرۆڤەکان بەسروشت کرێکار و پزیشک و ئاغا و پیشەوەر نین، بەڵکو ئەوە ڕژێمە کۆمەڵایەتییەکانە هەڵدەسێت بەدابەشکردنی چینەکان. ئەم تێڕوانینەی "پلاتۆ" دواتر لای "مارکس" هەڵاوگێڕ دەبێتەوە و لە قۆناغی دیالەکتیکدا، کرێکاران وەکو سوبێکت و بزوێنەری مێژوو و دەستنیشان دەکات.

تێڕوانینی فەلسەفەی سیاسی سەدەکانی ناوەڕاست، پشت بەمیتۆدێکی تیۆلۆژی دەبەستیت. ئەویش بەهۆی باڵادەستی ڕژێمی کڵێساوە، لەسەدەکانی ناوەڕاستدا. ئەویش تێکەڵکردنی بیروباوەڕی ئایینی و فەلسەفەی کۆمەڵایەتی بوو. بیرمەندانی ئەم قۆناغەش هەریەک لە(ئۆگەستین و تۆما ئەکوێنی) بوون. کە فەلسەفەی یۆنانی کۆنیان تێکەڵەی ئایینی مەسیحی کرد. تێڕوانینی هەردووکیان لەیەکترەوە نزیکەو فەلسەفەی سیاسی ئەوان پەیوەستە دوالیزمەی "ئاسمان و زەوی" ئەوان لەسەنگەی شرۆڤەکردنی ئەفسانەی ئادەم و حەوا و شەڕی هابیل و قابیل. مرۆڤ دابەش دەکەن بەسەر دووبەشدا، "زەوی نشین و ئاسمان نشین" زەوی نشینەکان بەمرۆڤگەلی پیس دادەنین و ئاسمان نیشینەکانیش شوێنی مرۆڤە باشەکانن. لەدیدی ئەوانەوە مرۆڤ دەبێت گوێڕایەڵی دەسەڵات بێت و پاشا نوێنەری خودایە و ئەگەر فەرمان ڕەوایەکی باش بوو، ئەوا پاداشتی خودایە و ئەگەر فەرمان ڕەوایەکی خراپبوو ئەوا سزای خودایە بۆ ئەوە.

لەسەرەتاکانی سەدەی شانزەهەم و حەڤدەهەم بیری سیاسی گەورەترین مشتوومڕی فەلسەفی بەجێ دەهێڵێت و بەشێکی زۆری ئەو تێڕوانینە فەلسەفیانە دژبە تیۆلۆژی و فەلسەفەی ئایدیالیزمی یۆنانییە، لێردا بەکورتی ئاماژە بە بۆچونەکانی (هۆبز، ڕۆسۆ، ماکاڤیلی)دەکەم.

فیکری سیاسی لە سەرەتاکانی سەدەی شانزەهەمدا، دابڕانێکی لە نێوان

یۆتۆپیا و تیۆری دروستکرد، ئەرکی فەیلەسوفان ئاڕاستەیەکی ڕیالیتی دەسەڵاتی وەرگرت، چیتر تێڕوانینی فەیلەسوفان لەسۆنگەی مومارەسەکردنی دەسەڵات و پراکتیزەکردندا خۆی دەبینیەوە، ئەمەش بە ئاشکرا لە بەچونەکانی "نیکۆڵۆ ماکاڤیلی" لە کتێبی میردا دەبینینەوە، دەتوانم بڵێم ماکاڤیلی باوکی دامەزرێنەری نوێگەرییە لە هزری سیاسیدا، چونکە ئەو تێڕوانینەکانی تەنها لەسۆنگەی پرسیارکردن و تیۆریا داڕشتن خۆی نابینیتەوە، بەڵکو ئەو پێمان دەڵێت واقیعی سیاسەت چییە و چۆن مومارەسەری سیاسیەت بکەین. پوختەی تێڕوانینەکانی" ماکاڤیلی " لە کتێبی "میر"دا کورت دەکەمەوە. ئەو پێمان ناڵێت میر بەچی حوکم دەکات، بەڵکو پێمان دەڵێت؛ (میر چۆن حوکم دەکات). لەدیدی ئەوەوە میر هیچ ڕێگە چارەیەکی لەبەردەمدا نییە، جگە لە بەکارهێنانی هێز و داگیرکردنی ئەو سنوورانەی لەژێر دەسەڵاتیدا نییە. میر پێویستە هێز و فێڵ بەکاربهێنێت، چونکە ئەوانە حوکم دەکرێن مرۆڤن، مرۆڤیش خەسڵەتێکی شەڕانگیزی هەیە، میر بۆ ئەوەی لەسەر کورسی دەسەڵات بمێنێتەوە هیچ ڕێگا چارەیەکی نییە، جگە لەوەی دژی ئایین و بنەماکانی سۆز بوەستێتەوە، میر گەر لەتوانای بوو، پێویستە لەڕێگەی چاکە لانەدات بەڵام ئەوەشی لەسەرە کە ڕێگەی خراپە بگرێتە بەر. لەدیدی ماکاڤیلەوە دەسەڵات خەسڵەتێکی مرۆییەو، تەنها لەڕێگەی خوێن و هێزەوە بەدەست دێت و پارێزگاریشی لێ دەکرێت.

لەدوای "ماکاڤیلی" ئەوەی درێژەی بەم دیدگا تۆتالیتارییە دەدات "تۆماس هۆبز" لەدیدی ئەوەوە مرۆڤ بونەوەرێکی دڕندەیە، یان(مرۆڤ گورگە بۆ گیان برای خۆی). بەچونە فەلسەفیەکانی هۆبز لەکتێبی "لیڤیسیان"دا، بەم شێوەیەیە، "هۆبز" جەخت لەسەر پەیمانێک دەکاتەوە، پەیمانێک کە تاکەکان بەخواستی خۆیان لەسەری ڕێک دەکەون و کەسی فەرمان ڕەوا دەست نیشان دەکەن، پەیمانێکە لەناوەڕۆکدا ملکەچییە، چونکە تاکەکان دەستبەرداری کۆمەڵێک مافی خۆیان دەبن و لەبەرانبەردا ئاسایش بەدەست دەهێنن و دەوڵەت و ماف و ئاسایشیان دەپارێزێت. "هۆبز" لەڕێگەی پەیمانی کۆمەڵایەتیەوە ڕەهاترین دەسەڵات دەداتە دەوڵەت، چونکە ئەو دەوڵەتە لەسەر بنەمای بەرژەوەندی هەمووان دادەمەزرێت و پێویستە فەرمان ڕەوا دەسەڵاتێکی ڕەهای هەبێت، بۆ کۆنتڕۆڵکردنی سروشتە ئاژەڵیەکەی مرۆڤ. لەگەڵ سەرەتایی سەرهەڵدانی فیکری لیبڕاڵیەت و بۆرژوازی ئەم تیڕوانینە ناچارییەی "هۆبز" بە چونە ژێر باری پەیمانی کۆمەڵایەتی پێچەوانە دەبێتەوە. "جۆن لۆک" فەیلەسوفی ئەزمونگەرایی ئینگلیز، پێ وایە پەیمانی کۆمەڵایەتی بەویست و ئیردەی تاکەکان ئەنجام دەردێت، ئامانجیش لەو پەیمانە پاراستنی بەرژەوەندیەکانی تاکە لەلایەن

دەوڵەتەوە، کە سزای ئەو کەسانە دەدات کە دەست درێژی دەکەنە سەر موڵک و ماڵی گشتی. "جۆن لۆک" دەڵێت: (ئەوانەی کە بەشداری دەکەن لەو پەیمانەدا مافی کشانەوەیان هەیە، کاتێک هەستیان کرد فەرمان ڕەوا کەسێکی گەندەڵ و توندو تیژە). واتا جۆن لۆک مافی یاخی بوون و هەڵوەشاندنەوەی دەوڵەت دەداتە دەست تاکەوە و ئەمەش پێچەوانەی "لیڤیسیانی" تۆماس هۆبزە، کە دەوڵەت دەسەڵاتێکی ڕەهایی هەیەو کاتێک مرۆڤەکان یاخی دەبن شەڕی هەمووان دژ بە هەمووان دەست پێدەکات، چونکە دەوڵەت بەشێکە لە هەمووان. جۆن لۆک دژی ئەو تێڕوانینە کەدەوڵەت مافی هەڵوشاندنی کۆمەڵگای مەدەنی هەبێت، بەڵکو لەدیدی لۆکەوە دەوڵەت نابێ دەست وەربداتە ناو ڕەهەندە تایبەتییەکانی ژیانی تاکەوە.

"مۆتیسکیۆ" درێژە بە تێڕوانینەکانی لۆک دەدات و دەیەوێت کۆمەڵگای مەدەنی لەدەستی دەوڵەت ڕزگار بکات، ئەویش بە داواکردنی جیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان، واتا پێویستە دەسەڵاتی داوەری و جێبەجێ کردن لەلایەن یەک کەسەوە بەڕێوە نەبرین و دوو دامەزراوەی سەربەخۆ و جیاوازبن. بەڵام "تۆماس هۆبز" دەوڵەتێکی ڕەهای پێشنیار کردووە و بەبێ هەموو دەسەڵاتەکانی ڕادەستی فەرمان ڕەواکردووە.

بیرمەند و پێغەمبەری شۆڕشی فەڕەنسی "جان جاک ڕۆسۆ" لە کتێبی "پەیمانی کۆمەڵایەتی" گریمانەی دەوڵەتێک دەکات، لەسەر بنەمای پەیمانێکی کۆمەڵایەتی بێتەوە ئاراوە. لەدیدی "ڕۆسۆ"وە، مرۆڤەکان پێویستە لەچوارچێوەی پەیمانێک ڕێکبخرێن کە پەیمانەکە بریتییە لە ئازادی، ڕۆسۆ دەڵێت: (ئازادی هاوڵاتییەک لەو شوێنە دەوەستێت کە ئازادی ئەوانی تر، دەست پێ دەکات). دەوڵەت لەدیدی ڕۆسۆوە بریتییە لە ئیرادەی گشتی و تاکەکان لەچوارچێوەی پەیمانەکدا دەوڵەت دادەمەزرێنن و پێویستیشە هەمووان گوێڕایەڵی یاساکانی دەوڵەت بین، بۆ پاراستنی بەرژەوەندی گشتی.
لیبڕاڵیزم دژ بەلیڤیسیان

ئایدۆلۆژیایی لیبڕاڵیزمی کلاسیک لە (سیتوارت میل و جۆن لۆک)وە، دژ بەدەسەڵاتی ڕەهاگەرایی و فیوداڵیزم سەرهەڵدەدات، ئەمەش لەو کۆنتێکستە مێژووییەدا ڕۆڵی کاریگەر دەبێنی، کە جەخت لەسەر پاراستنی ئازادییەکانی تاک دەکاتەوە، بە جۆرێک هیچ دەسەڵاتێک بۆی نییە دەست وەربداتە نێو ڕەهەندە تایبەتییەکانی ژیانی مرۆڤەوە.
ئەم تێڕوانینە پێچەوانەی پڕۆژە فەلسەفییەکەی (تۆماس هۆبزە) کە پێشنیاری دەوڵەتی "لیڤیسیان" دەکات، هۆبز دژبە تێڕوانینەکانی پێشخۆی بەتایبەتی (تۆماس ئەکوینی) دەیەوێت شەرعیەت لەدەسەڵاتی

کەسا وەربگرێتەوە و سەرجەم دەسەڵاتەکان بگوازێتەوە بۆ دەوڵەت.
لەدیدی هەبزەوە سێ فاکتەری سەرەکی ئامادەن بۆ دروستکردنی دەسەڵات و دەوڵەتی (لیڤیسیان) ئەوانیش (دەگمەنی، ترس، خودشەیدایی). هەبز پێچەوانەی هەموو فەیلەسوفەکانی پێشخۆی پێوایە: "مرۆڤ بەسروشت ئاژەڵێکی دڕندەیە"
نەک بەتەواوینە ئەرستۆیەکەی (مرۆڤ ئاژەڵێکی کۆمەڵایەتی بێت).
هەبز دەڵێت: (مرۆڤ لەژێرکاریگەری غەریزە و ئەقڵدایە)لەکاتی دەگمەنیدا هەندێک لە مرۆڤەکان لەسەر سکی ئەوانی تر دەژین و هەندێکیان برسی دەبن. ئەمەش قۆناغی ترس دەنێتە ئاراوە سەرهەڵدەدات بۆ مەترسیدارترین قۆناغ ئەویش شەڕی (هەمووان دژ بە هەمووان). هەرکەسێک کەهێزی زیاتری هەبوو ئەوانی تر دەچەوسێنێتەوە، هەبز جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە مرۆڤەکان پێویستە لەچوارچێوەی پەیمانێکدا کۆببنەوە و دەوڵەتی لیڤیسیان دابمەزرێنین، کە ئەقڵ بەو کارە هەڵدەستێت. (لیڤیسیان) هەرچەندە دەوڵەتەکە دەسەڵاتی تاکەکان سنوردار دەکات و ئازادییەکانی مرۆڤ دەچەپێنی. بەڵام لەدیدی هەبز خۆیەوە، دەوڵەتێک لەچوارچێوەی پەیماندا دروستبکرێت نابێتە هۆکاری چەوسانەوەی ئەوانی دی. بەڵکو ئامرازێکە بۆ کەمکردنەوەی نائارامی و چەوساندنەوەو بەرقەرارکردنی ئاسایش.

لەدیدی منەوە ئاسایش خۆی لەخۆیدا پێچەوانەی ئازادییە، بەڵام لەدیدی "هەبز"ەوە پەیمان دەبێتە هۆی ئەوەی هەریەک لەبەشێک لەئازادییەکانی خۆیان خۆشبن لەپێناو بەدیهێنانی لیڤیسیان. ئەگەر بگەڕێینەوە سەرخاڵە جەوهەرەکە، لیبڕاڵیزم دژبە لیڤیسیانە.
لیبڕاڵیزم لە ئەنجامی دەرکەوتنی بۆرژوازی لەدایک دەبێت و سەردەکێشی بۆ قۆناغێکی مەترسیدار، ئەویش (خاوەندارێتی تاکە) کە دەبێتە هۆی سنوردارکردنی دەسەڵاتی دەوڵەت و کەمتوانی دەوڵەت لە دەست تیوەردان بۆ کەمکردنەوەی نا یەکسانی و ناڕەوایەتی، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی کەمینەیەک لەسەر سکی ئەوانی تر، سامانەکانی سروشت بەخۆیان قۆرخ دەکەن و لەڕێگەی دامەزراوە و میدیا و سەرمایەی گەورەوە فشار لەسەر دەسەڵات دروستدەکەن. پاشان دەسەڵاتی دەوڵەت سنوردار دەبێ و چینی بۆرژوا پەلدەکێشن بەناو سیستەمی حوکمڕانی و لەکۆتایدا خۆیان لەباج دەدزنەوە و سەرجەم کەرتەگشتییەکان بەخۆیان قۆرخ دەکەن و وەکو لە ئێستادا داهاتی کەمینەیەکی بۆرژوا بەرانبەرە بە یەک لەسەر سێی جیهان.
بەڵام (لیڤیسیان) دەسەڵاتێکی ڕەهایەو دەتوانێ یەکسانی چینایەتی و هاوسەنگی ڕابگرێت. مرۆڤەکان لە ناڕەوایەتی دووربکەونەوە، چونکە

مرۆڤێک کاتێک دەیەوێ بەرانبەر بچەوسێنێتەوە ناتوانێ لەسەر بنەمای هێز ئەوە بکات، چونکە هێزێکی گەورەتر ئامادەگی هەیە بۆ سزادانی.

لەگەڵ سەرهەڵدانی شۆڕشی پیشەسازی و شۆڕشی فەڕەنسی باردۆخی سیاسی ڕۆژئاوا کۆمەڵگای ئەوروپی تووشی داڕمانی گەورە دەبێت، شۆڕشی پیشەسازی کۆمەڵگای ئەوروپی لە قۆناغی دەرەبەگایەتیەوە گۆڕی بۆ قۆناغی پیشەسازی و دابەشکردنی چینایەتی. ئەمەش دووشتی نوێ لەمێژووی مرۆڤایەتیدا گۆڕانی بەسەردا هات، ئەویش ستراکتۆری کۆمەڵگا لە قۆناغی دەرەبەگایەتیەوە گۆڕا بۆ کۆمەڵگای پیشەسازی و ئایدۆلۆژیای نوێش هاتە ئاراوە. لێرەشەوە لەسەردەستی “سان سیمۆن و ئۆگست کۆنت و هبرت سنبەر” زانستی سۆسیۆلۆجیا دامەزرا. تێڕوانینەکانیش دەربارەی دەوڵەت دابەش بوو بە دووجۆر دەوڵەت. یەکەم: دەوڵەتی (سەربازی) کە دەوڵەتێکی تۆتالیتاریەو دەسەڵاتێکی ڕەهایی هەیە و، ژیان و بیرکردنەوە و ئایینی کۆمەڵگا دیاری دەکات. دووەم: “دەوڵەتی پیشەسازی” کە ئەو سێ بیرمەندە کۆنزیرقایتقە پرسی دابەشبوونی چینایەتی و ستەمی سەرمایەدارانیان لەکرێکاران پشتگوی خستبوو، پیان وابوو ئەوەی سروشتی کۆمەڵگای مرۆڤایەتیە و، جەختیان لەدامەزراندنی دەوڵەتێکی پیشەسازی دەکردەوە بەپاشەکشەکردنی ئایین و پشت بەستن بەزانست، لەدیدی ئەوانە دەوڵەتی پیشەسازی مافی هەمووان دەپارێزیت و لەسایەی ئابوری لیبڕاڵەوە هەر مرۆڤێک بەپێی توانای خۆی مافی پێ دەدرێت.

لە ئەڵمانیاش هەردوو فەیلەسوفی ئەڵمانی “هێگڵ” “کارڵ مارس” پرسە فەلسەفیەکانی خۆیان دەربارەی دەوڵەت خستەتە ڕوو، “هیگڵ” بەشێوەیەکی کۆنزیرقاتیقانە لایەنگری دەوڵەت دەکات و لەدیدی هیگڵەوە دەوڵەت گەورەترین ئۆرگانی ئاکارییە، پێویستە تاکەکان تێیدا بتوێنەوە. بەڵام “کارڵ مارکس” پێچەوانەی هەموو فەیلەسوفەکانی پێش خۆی هەوڵی جەخت لەسەر نەمانی دەوڵەت دەکاتەوە، لەدیدی ئەوەوە کۆمەڵگایی مرۆڤایەتی بەهۆی دیالێکتیک و پێکدانی چینەکاندا گەشەی کردووە و هەرقۆناغێک دژەکەی خۆی لەهەناوی خۆیدا هەڵگرتووە،و دواقۆناغیش قۆناغی سەرمایەدارییە، کە تۆوی دژەکەی لەهەناوی خۆیدا هەڵگرتووە، کە کرێکارانن. کرێکاران ڕۆژێک هۆشیار دەبنەوەو وەکو خۆی بزوێنەری مێژوو مرۆڤەکانن بەڵام هۆشیاریان لەبارەوە نیە.لەدیدی مارکسەوە کرێکاران شۆڕش دەکەن و دوای لەناوبردنی ئامڕازەکانی چەوساندنەوە دەوڵەت دەتوێتەوە و قۆناغی کۆمۆنیزم دێتە ئاراوە. “جۆرج تەڕابشی” دەربارەی درێژە پێدەری “مارکس” و دەوڵەتەکەی “لینین” دەڵێت؛ “ئەو دەوڵەتە وەحشەی

لە مێژووی مرۆڤایەتیدا هیچ کەسێک نەیتوانی دروستی بکات، لینین لە ڕوسیا دروستی کرد".

هیچ دەوڵەتێک هێندەی سۆڤیەت بەشێوەیەکی دڕندە کۆمەڵگای مەدەنی قوت نەداوە. کە تا تێڕوانین دەبارەی دەوڵەتی دیموکراسی تێڕوانینەکانی "هانا ئارێنت" وەردەگرین. هانا ئارێنت، یەکێکە لەو فەیلەسوفانەی کاریگەرە بە مێژووی دەوڵەت شارەکانی یۆنان. "هانا ئارێنت" لە تێوری کردەدا جەخت لە کۆمەڵگای یۆنانی و دیموکراسی دەکاتەوە، کە هاوڵاتیانی دەوڵەت شارەکانی ئەسینا، لەدەوری یەکتری کۆ دەبوونەوەو کردەیان دەنواند. "کردە" لەدیدی "ئارێنت"ەوە، سوبێکتی مرۆڤە، لەڕێگەی زمانەوە دێتەبوون. ئارێنت پێ وایە بکەری کردەکان، کاتێک لەڕێگەی دیالۆگەوە بەیەکتری دەگەن و تێز و ئایدیاکانیان دەگوازنەوە، دەوڵەتی دیموکراسی دادەمەزرێنن. ئەو دەوڵەتەی ئەو گریمانەی دەکات، کۆمەڵگا لەچوارەوەی هێزدا ڕێک دەخزێتەوە، "هێز" لەڕێگەی سوپا و دامو دەزگا سەرکوتکارەکانەوە نا، بەڵکو هێزی کردە، ئەو دەوڵەتەی بەرەنجامی کردەیە، ئیرادەی گشتیەو، دەسەڵاتەکان لەخوارەوە دەڕۆن بەسەرەوە، فەرمان ڕەوا تەنها دەبێت لت بەرژەوەندیەکانی کۆمەڵگا بڕیاڕ بدات، چونکە کۆمەڵگا فەرمان ڕەوا هەڵدەبژرێت و مافی لەسەندنەوەی دەسەڵاتیشیان هەیە.

بەسود وەرگرتن لەم سەرچاوانەی خوارەوە:

مصطفى الخشاب: علم لاجتماع.

سەرەتاکانی سۆسیۆلۆژیا: کۆمەڵێ وتار
و:شوان ئەحمەد
پێشڕەو محمد: پوختەی سەرمایە سەرمایەی مارکس
پلاتۆ: کۆمار
و: ئاوات ئەحمەد سوڵتان

ماوریز پاسرین: فەلسەفەی هانا ئارێنت
و: ئارام مەحمود. دەزگای ئایدیا 2017

ڕەخنە و کاردانەوە.. سەدیق سەعید ڕواندزی

زۆربەی نووسەرانی ئێمە، ڕاهاتوون ستایش بکرێن و پەسنی نووسینەکانیان ئەگەر لاواز و بێ ناوەڕۆکیش بن بدرێت. بەشێکی زۆریان، خۆیان لە سەرووی ڕەخنەوە دەبینن و بۆچوونیان وایە هەر شتێك کە دەینووسن، خاڵییە لە کەموکوڕی و پێویست بەوە ناکات هیچ خوێنەرێك سەرنج و تێبینییەکی لە بارەوە هەبێت. لە کاتێکدا تیایاندایە، ڕۆمانی نووسیوە و باسی مێژوو دەکات، وەلێ هیچ ئاگای لە ڕووداوەکان نییە. هەیانە بە مەبەست، نووسینی نووسەرێکی ناودار و دیار دەشێوێنێت، بۆ ئەوەی بە بچووککردنەوەی ناو ئەو ، هەوڵی گەورەکردنی ناوی خۆی بدات. کاتێ خوێنەرێکیش ڕەخنەی لێ دەگرێت، لە دەرەنجامی ئەو بارە دەروونییەی تێی کەوتووە، هیچی پێ نییە بۆ وەڵام دانەوە و ناچار خوێنەرەکە یاخود ڕەخنەگرەکە، بە نەزان دەناسێنێت. بێ ئاگا لەوەی خوێنەرانێکی جددی هەن، بیرتیژن و زۆر بە ئاسانی دەچنەوە سەر وتارەکان و دەیانخوێننەوە و بەراوردی یەکتریان دەکەن.
هەیانە، لە ڕووی فۆڕم و ناوەڕۆکەوە، لاسایەکی زەقی سەباح ڕەنجدەر دەکاتەوە، کەچی کە ڕەخنەی لێ دەگریت، هیچی پێ نییە ئەوە نەبێت پێت بڵێت تۆ کوا ئاگاداری شیعر و ئەزموونی شیعری کوردی! بەشێکی زۆری لە نووسەرانی ئێمە، هەمیشە لە نووسینەکانیاندا باسی ئازادی ڕادەربڕین، ڕەخنەگرتن، وەستانەوە لە دژی هەموو بە پیرۆزکردنێك دەکەن، کەچی بەلایانەوە ئاساییە خۆیان و بەرهەمەکانیان، پیرۆز بکرێن و ڕەخنەیان لێ نەگیرێت. ڕەخنەگرتن لە نێو ئێمە و تەنانەت لە نێو ئەو نووسەرانەی گوایا ساڵانێکی زۆریشە لە نێو کولتووری پێشکەوتووی خۆرئاوا بە ئەقڵی خۆرهەڵاتییانەدەژین، نەك بە ئاسانی وەرناگیرێت، بگرە کاتێ ڕەخنە لە نووسینێکیان دەگری، دەکەونە کاردانەوەی دەروونی توندوو هاوشێوەی ئەو مرۆڤەیان لێ دێت، کە بۆ ئەوەی خۆی لە خنکان ڕزگار بکات، دەست بۆ بنجە گیا و پووشێکی بچووکیش دەبات و لە کاتێکدا دڵنیاشە کە ئەوانە فریای ناکەون.

کارەکتەری ڕەخنەگر لە نێو ئێمەدا، هەمیشە ئەو کارەکتەرەیە کە بێزراو و قێزەوەن و ڕەت کەرەوەیە. چونکە مەحاڵە لە کۆمەڵگەی ئێمەدا، ڕەخنە بگریت و ئاساییش وەربگیرێت. تەنانەت ئەو ڕەخنانە ئەگەر لۆژیکی و زۆر لە جێی خۆی و بابەتیش بن. جارێکییان ڕەخنەم

لە ڕۆمانی ڕۆماننووسێك گرت، كە لە ڕۆمانەكەیدا ڕووداوەكانی ساڵی 2002 دەگێڕێتەوە، كەچی باسی شەڕی داعش و داگیركردنی شنگال دەكات، كە ئەم ڕووداوانە دوانزە ساڵ دواتر ڕوودەدەن! ئەو ڕۆماننووسە، كەوتە كاردانەوەیەكی دەروونی خراپ و لای دەیان نووسەر باسی لەوە كردبوو، كە من نووسینەكەی ئەوم شێواندووە. بەڵام هەمان ئەو نووسەرانە، كاتێ بە مەبەستی ساغكردنەوەی بۆچوونەكەی ڕۆماننووس كە ئایا ڕاستە، چووبوونەوە سەر هەمان ئەو پەڕەگرافانەی لە ڕۆمانەكەدا ڕەخنەم لێگرتبوون، ئیدی دڵنیابوون لەوەی كە من هیچ شێواندنێكم بۆ نووسینی ئەو نووسەرە نەكردووە و سەرەنجام وێرای دەستخۆشی، پاڵپشتییەكی گەورەشیان كردم.

بێگومان ئەمە بۆچی وایە؟ لەبەر ئەوەی ڕەخنەگرتن و شكانەوە لە نێو ئێمە وەك یەك تەماشا دەكرێت، ئیدی بڕوامان وایە كە ڕەخنەمان لێ گیرا، ئەوا بچووك دەبینەوە و لە كەسیەتی و پێگەمان دەدرێت. وەك چۆن دڵنیام كە ئاسمان شینە، بەو شێوەیەش دڵنیام سێ لەسەر چواری نووسەرانی ئێمە، ڕەخنەیان قبوول نییە و كاتێ ڕەخنەیەكیان لێ دەگری، كێچ دەكەوێتە كەوڵییان و ئیدی بە نەزان و بێ ئاگا و نەخوێندەوار، هەروەها چەندین دەستەواژەی دیكەی لەو شێوەیە، كە ڕوون و ئاشكرایە كاردانەوەی دەروونییە، وەسفت دەكەن. ئەم جۆرە كاردانەوانە، نەك هەر ئیزافەیەك ناخەنە سەر دیالۆگی ڕەخنەییانە و ڕۆشنبیرییانە، بگرە بوون و نەبوونییان وەك یەك وایە و تەنها یەك ئاماژە دەگەیەنن، ئەویش ئاستی هوشیاریی و ڕۆشنبیریی نووسەرەكە خۆی دەردەخەن.

ڕەخنە، بەرمەبنای خوێندنەوە و هەڵسەنگاندنی دەقە. ئەركی ڕەخنەگر ئەوە نییە دەقێكی دیكە لە دەقی نووسەرانەوە هەڵێنجێت و بنووسێتەوە، وەك ئەوەی زۆرجار لە تێ نەگەیشتنمان لە ڕەخنە باس لەوە دەكرێت، بەڵكو ڕۆڵی ڕەخنەگر وەك ڕۆڵی چاودێرێكە كە لە كوێوە هەستی كرد هەڵەیەك هەیە، ڕەخنەی بكات و ڕاستی بكاتەوە. چونكە دوا جار ئەو نووسینە دەبێتە بەشێك لە مێژوو، ئەرشیفی نووسراو، دەكەوێتە بەردیدەی هەزاران خوێنەر. ئەگەر بەو گوزارشتە هەڵەیەوە ڕۆیشت، ئیدی خوێنەران بەر زانیاری هەڵە،چەواشە و نادروست دەكەون. ناكرێت بێدەنگی لەبەرامبەر جۆرە نووسینێك بنوێنین، كە بە ئاسانی مەبەست و ناوەڕۆكەكەی دیارە، كە ئامانج لێی لێدان و شێواندن و كەمكردنەوەیە لە بەهای نووسینی كەسانی دیكە. هەموو ڕەخنەیەك لە دەق، ڕەنگدانەوەی ئەو خوێندنەوە و هەڵسەنگاندنەیە كە خوێنەر بۆ دەق دەیكات. چونكە ڕەخنەگریش جۆرێكە لە خوێنەر، بەڵام خوێنەرێكی ورد، زیت، بە سەلیقە. لە نێو ئێمەدا، چونكە ڕەخنەگرتن نەبووە

بەکولتوور، هێشتا ڕەخنە وەك شکاندن، تۆمەت، سڕینەوە، قسەی ترۆهات و پووچ و بێ مانا دەبینین. بۆیە کاتێ ڕەخنە لە نووسەرێك دەگیرێت، هەست بە کێماسییەکی زۆر دەکات و ڕەخنەگر وەك دوژمن دەبینێت و دەکەوێتە سەنگەری بەرامبەری و هەر چۆنێك بێت هەوڵدەدات وەڵامی بداتەوە. لە زۆر کاتدا ئەو وەڵامدانەوەیە، نەك هەر بابەتی و لە جێی خۆی نییە، بگرە جۆرێك لە زمانی زبر و گوزارشتی نابابەتیشی تێدایە، کە بشێ لەپەراوێزییەوە نووسەران و خوێنەران، ئاستی زمان و تێگەیشتن و وەرگرتنی ڕەخنە لای نووسەرەکە بزانن و شارەزاببن.

هەر کاتێك وەك خوێنەرێکی ئاسایی، سەرنجەکانم لە بارەی کتێبێك، یاخود نووسینێکەوە خستبێتە ڕوو، ئەوا زۆر بێ باکانە و بە بوێرییەوە، بە ڕاشکاوانە و بێ دوودڵییەوە، هەموو خوێنەرانم سەرپشك و ئازاد کردووە کە بگەڕێنەوە سەرهەمان ئەو پەراوێز و لاپەڕە و پەڕەگرافانەی ڕەخنەم لێگرتوون.

بۆ ئەوەی دڵنیاببنەوە لەوەی کە ئەوەی نووسراوە قسەی ڕووتی منە، یان دیدێکە هەڵێنجراوی ئەو هەڵانەیە، کە نووسەرەکە بێ ئاگایانە تێی کەوتووە. قسەکردن، کارێکی زۆر ئاسانە و هەموو نووسەرێك دەتوانێت هەرچییەك مەبەستی بێت دەریببڕێت. بە تایبەتیش لە سەردەمێکدا، کە ئامرازەکانی چاپ و پەخش (بۆ نموونە وەك فەیسبووك) ئەوەندە بەربڵاون، هاوکات بێ سانسۆریشن، کە هەمووان دەتوانن قسەی تێدا فڕێ بدەن.

بۆیە قسەکردن، هیچ حیکمەتێکی تێدا نییە و دەرخستنی هەڵەی نووسەرێك و باسکردن لەوەی هیچ نازانێت و هەڵەی کردووە، بە قسە نابێت، بەڵکو بە ئەرگۆمێنت، شرۆڤەکردن و بەڵگەی دیار و بەرچاو دەبێت، بۆ ئەوەی متمانەیەکی ڕاستەقینە و پتەو، لای ئەو خوێنەرە سەنگین و زیتانە دروست بکەین، کە بەرهەماکانمان دەخوێننەوە و لە سەریان دەوەستن. دەبێ ڕەخنەی بابەتی، جیا بکەینەوە لە کاردانەوەی دەروونی نووسەران و قسەی سەر زارەکی. دوا جار دەڵێم، من ئەو کاردانەوە دەروونییانەی بەشێك لە نووسەران بە ئاسایی دەبینم، چونکە تاوانبارێك کە تاوانێکی کردووەوە هەموو بەڵگە و گەواهییەکیش لەسەری هەیە ،کەچی کە دەچێتە بەردەم دادوەر، نکۆڵی دەکات و بەرگری لە خۆی دەکات. بۆیە ئەوانەی ڕەخنە لە نووسینەکانیشیان دەگیرێت و دان بە هەڵەکەی خۆیان دانانێن، بە بڕوای من هیچ جیاوازییەکییان لەگەڵ تاوانبارەکە نییە!

جینۆسایدی ئەرمەن و گرتنی مار بە دەستی کورد.. عەلی مەحمود محەمەد

لە لایەکەوە دەیانەوێت زۆرینەی سوارەی حەمیدییە بکەنە کوردو لەوێوە تاوانی کۆمەڵکوژی ئەرمەنیەکان بەسەریدا ساغ بکەنەوە 1, واتە مارەکە بەدەستی کورد بگرن, لە لایەکی دیکەوە کەوتونەتە هێنینەوەی مێژوویەك کە تا ئێستا بۆ ئێمە نەزانراو بوو, سێ سەدە دوای نووسینەوەی شەرەفنامە1596- 1597, کۆمەڵێك تاوانی گەورە, دەجار بە ئەندازەی ئەنفال, لەو دەڤەرە گوایە رویداوە, بەڵام هیچ شوێنەوارێکی لە نووسین و یاداشتی خودی هاوڵاتیانی ناوچەکە دیار نییە, سەیرەکە لەوەدایە مێژووەکەشی تەنها 3 بۆ 4 نەوە دوورە.
لە ساڵی 2016 نووسەری میسری ئەحمەد عەبدالواحید شەرقاوی نزیك لە رژێمی ئیسلامی تورکیا, پەرتوکێکی بەناوی “مژابح الارمن چد الاتراك فی الوپائق العپمانیه والروسیه والامیرکیه” نووسی, وەك پەرچەکردار بەرامبەر بەو هەڵمەتە جیهانیەی بۆ پشتیوانی لە دۆزی جینۆساید ئەرمەن بەڕێکرا, ئەم پەرتووکە بووە مانفیستۆی وەڵامدانەوە بەدەستی ئیسلامی سیاسییەوە بەرامبەر جینۆسایدی ئەرمەن, چونکە ئەوان لەم بەرەیە هەموو لە سەنگەری عوسمانییەکانەوەن, نووسەر لە پەرتوکەکەیدا باسی کۆمەڵێك پێشێلکاری دەکات کە بەشی زۆری ناوچە کوردییەکانی باکوری کوردستان دەگرێتەوە, کە گوایە ئەرمەن و سوپای روسیا ئەنجامیان داوە, وەلێ لە راستیدا سوپای روسیا نەك تەنها گەیشتە بەتلیس و قارس, بەڵکە شاری خانەقینیشی داگیرکرد نەخوازەلا رۆژهەڵات و مەریوان و رەواندزیش, بۆیە دەبێت لە هەموو ئەو شوێنانە بەدوای پێشێلکارییەکاندا بگەڕێین, ئەمە مێژووە.

ترك پرێس وەك سەرچاوەیەکی باوەڕ پێکراو ئاماژە بە پەرتوکەکەی الدکتور أحمد عبدالوهاب الشرقاوی دەکات , گوایە لە نێوان ساڵانی 1914 بۆ 1921دا, چەکدارە ئەرمەنەکان 518105 ژن و منداڵی تورکیان کوشتووە , بەشی زۆری کورد بوونە 2؟, ئامارێکی سەیرە؟؟, گرنگی ئامارەکە لەوەدایە کۆتاییەکەی ئەمجارە بە کۆمەڵە سفرەکان نایات,

ئێمە لەم سەردەمە, لە وڵاتی خۆمان لە مێژووی دووری تەنها نەوەیەك, لەناو ماڵەکەی خۆمان هێشتا نەمان توانیووە ئاماری قوربانیانی هەڵەبجەو ئەنفال و بارزانی و فەیلی بکەین, ئەویش لە دوری هەزاران کیلۆمەترو میل و ماوەی زیاتر لە سەدەیەك ئەم ژمارەیەمان پێشکەش دەکات, لە دڵسۆزییەوە نا, بەڵکە دەیەوێت مارێکی دیکە بە دەستمان بگرێت و بمانکات بە گژی ئەرمەنەکانا.
کەچی کاندیدێکی دکتۆرای کوردیش لە یاسا, ژمارەکە بەرز دەکاتەوە بۆ پێنج ملیۆن کەس, تەنها قوربانیانی ناوچەی بەتلیس دەگەیەنێتە 400000کەس" بۆ هیچ شێوەیەک ئامادە نین باس لەو قەتڵوو عامەی بکەن کە ئەرمەنەکان بە یارمەتی رووسیا بەرانبەر بە موسڵمانان و گەلی کورد ئەنجام دا لە ساڵی ١٨٢٣ تا ١٩٢١. لەو ٥ ملیون موسلمانەی کە ئەرمەن قەتڵوو عامی کرد، نزیکەی یەک ملیونو نیو بۆ دوو ملیونی کورد بوون.
تەنها لە ناوچەی تەبلیسی باکووری کوردستان زیاتر لە ٤٠٠ هەزار کورد کوژران؛ وە ژنە کوردەکان یەکەم دەست درێژی یان دەکرایە سەر دواتر دەکوژران؛ منداڵ، پیر، جوان. ئەمە شتێک نی یە کە تەروانینی خۆم بێت؛ بەڵکوو بەڵگەکانی وڵاتانی رووسیا؛ فەرەنسا؛ بەریتانیا وە ئەمریکا؛ ئاماژەیان بەو قەتڵوو عامە کردوە لەلایان ئەرمەنەکانەوە. لە شەری جیهانی یەکەمدا؛ لە کەی دانیشتوانی شاری وان؛ تەنها ٦٪ە لە دانیشتوانی ئەو شارە رزگاریان بوو. هەموویان لەلایان ئەرمەنەکانەوە قەتڵوو عام کران.
" 3, لە کە پشکنین بۆ ژمارەی دانیشتووانی شاری بەتلیس دەکەیت لەو مێژووانەدا, ژمارەی دانیشتووانەکەی لە 12000 بۆ 30000 تێپەڕی نەکردووە, لە ساڵانی نێوان 1800 بۆ 1900 4 , تەنانەت لە بەشە تورکیەکەی ویکپیدیاشدا ئاماژە بە کۆکوژی وا هەر نەکراوە 5 ", ئەمەیە لە مەلەکی مەلەکی تر.
کەچی لەو بەروارانەدا ناوچەی بەتلیس دوو راپەڕینی دژ بە عوسمانلییەکان بەخۆوە بینیووە شەرەفخان لە بەتلیس 1831 و یەزدانشیر 1851 6.

هەرچەندە شەڕە ئاینی و نەتەوەییەکان ناوچەکە لە لایەن ئەرمەنیشەوە, ئەوکاتەی دەسەڵاتداربوونە لە پێشێلکاری زەق بێبەری نەبووە, شەڕەکانی قەرەباغ لە گەڵ ئازەربایجان کە پارساڵ رویدا, سوتاندنی ئەو شارو گوندانەی بەجێیان هێشت دەچنە چوارچێوەی تاوانە زەقە نێودەوڵەتیەکانەوە, ئازەریەکانیش بەهەمان شێوە تاوانی مەزنتریان ئەنجامدا لە هەمان جەنگدا, دەشێت لەوکاتانە پێشێلکاری زەقتر ئەنجامدرابێت, چونکە شەڕە ئاینییەکان و شوێنەوارەکانی

جەنگی جیهانی یەکەم گوێ دابەش نەکراوە, بەلکە ئەو سورایە خوێن بووە جیهانی داگرتووە نەك گوێ, لێ ئەمە پێویستی بە لێکۆڵینەوەی وردو پشکنینی بەڵگەنامەکان هەیە, بۆ ئەوەی دەست بۆ مارێك ببەین وەك تەڵە نراوەتەوە بە دەستی ئێمە بگرترێت.

رێگا راستەکە کامەیە؟؟

دان نان بە حەقیقەتی یاسایی هەر تاوانێك لە هەر کونجێکی جیهان بگوزەرێت, ئەرکێکی ئەخلاقی و ویژدانییە, ئەگەر هەل نەمابێت بۆ راگرتنی, هەنگاوێکە بۆ بەرەو روبونەوەی تاوانە مەزنەکان لە جیهاندا بۆ ئایندە , نموونە ئۆرۆگوای وەك یەکەم وڵات لە ساڵی 1965ەوە دانی ناوە بە کۆمەڵکوژی ئەرمەنیەکان، کە هیچ پەیوەندیەکی بە دۆسیەکەوە نییە. یان کۆریای باشورو سوئید و کەنەداو هۆڵەنداو … کە هەڵوێستی باشیان لەسەر دۆسیەکانی ئەنفال و هەڵەبجە هەبووە, یاخود هۆڵەندا بازرگانێکی چەکی کیمیاوی هاووڵاتی خۆی بەناوی فرانس ڤان ئانرات لە بەرامبەر هاوبەشیکردنی لە تاوانی هەڵەبجە سزای 16,5 ساڵ زیندانی دەدات, بەهۆی ئەوەی چەکی کیمیاوی فرۆشتبوو بە رژێمی پێشووی عێراقی, ئەم هەنگاوە وەك ئەرکێکی دادپەروەرانەیە. تاوانی کۆمەڵکوژی ئەرمەنیەکانیش هیچ نەبێت ئەوەندە بە کوردەوە دەبەسترێتەوە، کە لەسەر خاکی ئێستای کوردستان ئەنجام دراوە,چۆن قوربانیانی کۆمەڵکوژی رۆهینجا دوای ئاوارە بوونیان بۆ بەنگەلادیش دۆسیەکەیان جوڵێنرا لە لایەن دادگای تاوانی نێودەوڵەتییەوە, چونکە ئاوارەی وڵاتێکی ئەندامی دادگاکە بوون. بۆیە ئەرکی ئەخلاقی گەلی کوردە وەك گەلێکی جینۆسایدکراو دان بەو تاوانەدا بنێت وەك تاوانی جینۆساید, چۆن ئێمە خۆمان سواڵی ئەم داوایە لە جیهاندا دەکەین, پێویستیشە وەك دانان بە هاوشێوەکانی لە جیهان بەرەو روی ببینەوە.

جینۆسایدی ئەرمەن و بەرپرسیارێتی کورد

رێگات بکەوێتە مۆنمێنتی جینۆسایدی ئەرمەنەکان لە شاری یەریڤانی پایتەختی ئەرمینیا, تژییە لە وێنەی ئەفسەرو سەرۆك عەشیرەتە کوردەکان, کە بەشێوەی دڕندنە و وەك جەلادی دڵڕەق دەرکەوتوون و وێنا کراون, وەك بەشداربوویەکی چالاك لە جینۆسایدکردنیان نیشان دراون, ئەم وێنانە بونەتە بەشێك لە یاداوەری ئەو گەلە, رۆژانە نیشان دەدرێت و لە گەڵیدا تەبلیغ دەکرێت, وێنەی دەرەبەگ و سەرۆك خێڵ و شێخە کوردەکان, کە هیچ پەیوەندیەکان بە خەڵکە عامیەکەوە نییە و هەمیشە کەمینەی چەوسێنەرن بەرامبەر بە زۆرینەی خودی نەتەوەکەی خۆشیان, بەڵام دەسەڵاتدار و قسە رۆیشتوو یبوون, " بە

هەمان شێوە زۆرینەی تاوانی ئەنفالچی داواکراوی کورد ئاغاو شێخ و سەید و کوێخا و سەرەك خێڵن" ئەم یاداوەرییە ڕەشە بە سانایی لە بیری ئەرمەنەکان ناسڕدرێتەوە, بە دیدار و مجامەلەی کاتی دوژمنی دوژمنەکەم دۆستمە کۆتایی نایات, لەبەردەم هەڵوێستدا ڕامان دەگرێت, نابێت تا کۆتایی سەرمان لە ژێر لمدا بشارینەوە لە ترسی هەڵوێست دەربڕین و خۆ شاردنەوە لە ڕاستییەکان, نابێت باجی دڕندەیی و تاڵان و بڕۆی ئەو ئاغاو دەرەبەگ و پیاوانی ئاینی و سەرۆك خێڵانە, زۆرینەی خەڵك بیدات, نابێت باجی تاوانەکانی سەردەمی شەڕی دڕندەقانەی ئاینەکان ئێمە بیدەین, پێویستە هەنگاو بنێین بۆ سڕینەوەی شوێنەوارەکان ڕابردوو, ئەویش دانانە بە ڕاستییەکان وەك ئەوەی لە حەقیقەتدا هەیە, نەك وەك ئەوەی دەمانەوێت و پینەو پەڕۆی بکەین, یاخود ناسیۆنالستە توندڕەوەکانی ئەوان دەیانەوێت بیسەپێنن, یان وەك ئەوەی ناسیۆنالستەکان هەردوولا کردویانە بە مەیدانی شەڕی موقەدەسە پوچونەکانیان, هەمیشە دیلی خەونی مەزن خوازین, یان ئەوانەی دەیانەوێت شەڕی ئاینەکان هەڵگیرسێننەوە, لە بری مرۆڤایەتی بمانکەنە دیلی هەڵوێستی هاوئاینی و بمانبەنە سەنگەری تاوانکارانەوە, دەبێت ڕێگا لە دەمارگیرە ئاینی و نەتەوەییەکانی هەردوولا بگیرێت, نەوەکو نەوت بە ئاگری ڕابردوودا بکەن, ئێستامان بسوتێنن.
ئەرمەنەکان لە پاڵ دەوڵەتی تورکیا سەرۆك عەشیرەتە کوردەکانی باکور و سەرۆك عەشیرەتە عەرەبەکانی سوریاو تورکمان و چەرکەس و قەرەجەکان بە هاوبەشی تاوان دەزانن, بەڵام لە ڕاستیدا ئەوان بەشداری تاوانن نەك هاوبەش, چونکە بڕیار بە دەست و نەخشە داڕێژەر نەبوونە, تەنها جێبەجێکار بوونە, ئەدی ئێمە وەڵاممان چییە لە بەرامبەر ئەم تۆمەتبارکردنە کە پێگەکانی ئەنتەرنێت و ویکیپیدیا پڕ کراوە لەم زانیاریانە ؟.

وەڵامی سۆزداری چارەسەر نییە, لێرە یاسا, مێژوو و ئامار کاری خۆی دەکات,
هەروەها نکۆڵیکردن درێژەدانە بە تاوان, ڕێگە گرتنە لە سارێژ بوونی برینەکانی ڕابردوو, درێژەدانە بە شەڕی باوباپیران و گواستنەوەیەتی بە نەفەقێکی تاریکدا بۆ نەوەی نوێ.
گەلی کورد بەرپرسیارێتی یاسایی هەڵناگرێت بەرامبەر بە تاوانی جینۆسایدی ئەرمەنەکان, چونکە هاوبەش نییە لە بڕیاری تاوان, خاوەند دەوڵەت نەبووەو بڕیار بەدەست نەبووە, سوارەی حەمیدیەش لەسەر خواست و داوای ئەو دروست نەکراوە, گروپێکی چەکداری بچووکی کرێگرتە بوونە, لە پێکهاتەی جیا پێك هاتوونە, بڕیارەکانیشی بە

دەست خۆیان نەبووە, جێبەجێکار بوونە, بەڵام دەبێت دان بەوەدا بنێین هەزاران هاووڵاتی کورد لە ریزی سوپای عوسمانیدا بوونە بەشداری تاوان بوونە, هاوشێوەی جاشە کوردەکان لە باشوور کە بەرپرسیاری راستەوخۆی زۆرینەی تاوانەکانی ئەنفالن, ئەو ئاغاو دەرەبەگانە وەك بەشێك لە سوپای عوسمانی بەشدار بوونە لە تاوانەکە, بەشێکیان ناوی خۆیان ناوە سوارەی حەمیدییە, وەك کەس بەرپرسیارێتی دەکەوێتە ئەستۆیان, لە چەشنی جاشە کوردەکانی ئەنفال, لەوانەیە ئەم بۆچونەش جێگای رەزامەندی بەشێك لە ئەرمەنەکان نەبێت, کە خەون بە خاکێکەوە دەبینن بەشێك لە دانیشتووانەکەی کە هاونەتەوەی ئەوانن قڕ کراون, واقعێك تازە لەسەر زەوی هاتۆتە پێشەوە, پەرتووکە مێژووییەکان ناتوانن چارەسەری بکەن, چۆن ناسیۆنالستێکی کورد خەون بە کورد بوونی شاری کەرکوکەوە دەبینێت, بەردەوام لە گێڕانەوەی حەکایەتە مێژوییەکاندایە, بەڵام رەقیبی بەهێزی لەمڕۆدا بۆ خاوەنداری شارەکە بۆ پەیدا بووە, بارودۆخ واقعێکی نوێی هێناوەتە پێشەوە.

وەك ئەرکێکی ئەخلاقی کورد دەبێت دان بە حەقیقەتی یاسایی تاوانەکە و راستی مێژویی تاوانەکان بنێت, وەك چۆن ئێمە داوادەکەین کەیسەکانی جینۆسایدمان بە جیهان بناسرێت, ئەوانیش مافی خۆیانە داوامان لێبکەن, هەرچەندە ئێمە دەستپێشخەریمان کرد لە یادی 100 ساڵەی تاوانەکە, 49 پەرلەمانتاری کوردستان دانیان نا بە حەقیقەتی یاسایی تاوانەکە کە جینۆسایدە, شانازیشە کە من هەڵمەتەکەم ئەنجامدا”, پێویستیشە راستیەکان دەربخرێن ئەو کوردە خۆفرۆشانەی بەشدار بوونە لە تاوانەکە بناسرێن, ئەگەر نەوەکانیشیان وەك بەشێك لە نەوەی نازییەکان کە داوای لێبوردن دەکەن بەرامبەر تاوانەکانی باو باپیرانیان, ئەوە هەنگاوێکی مرۆڤدۆستانەیە, وە پێویستە ئەوانە ئاماژەیان وەك بەشداربووی تاوان پێبدرێت, لە مێژوودا وەك تاوانبار بناسرێن, دەبێت جێگاو رێگای مرۆڤەکان لە مێژوودا وەك خۆی نیشان بدرێت, ئیتر سەردەمی بە پیرۆزکردنی پاشا کۆرەکان بە کۆتا گەیشتووە, ئێستا سەردەمی دادگاییەکانی تاوانەکانی رابردووە و داوای لێبوردنکردنە لە دڕندەییەکان نەوەکانی پێشوو, هەڵتەکاندنی نووسینەوەی مێژووەکان رابردووە, داڕشتنەوەیەتی لەسەر بنچینەی مرۆڤایەتی, ئەوێ رۆژێ هەندێك جەنگ بە پیرۆز دەزانرا, ئێستا بە پێی بنەما کانی مافی مرۆڤ تاوانی قێزەونن, تاوان پیرۆزی نەماوە, بە هەمان شێوە بۆ سارێژ بوونی برینەکانی رابردوو کە زادەی شەڕە ئاینی و نەتەوەییەکان بوونە, پێویستە ئەوانیش دان بنێن بەو پێشێلکاریانەی لە لایەن ئەوانەوە کراوە, دوور لە

دروستکردنی مێووی ساختە, خوێندنەوە بۆ روداوە تاڵەکانی سەردەمی شەڕی ئاینەکان بکرێت, هەر لایەنە بە پێی بەشی خۆی بەرپرسیارێتی هەڵبگرێت.
بە پێی بۆچونی کوردبێت چەکدارانی کورد لە ریزی سوپای حەمیدییە رێژەیان لە نێوان 10 بۆ 15% بووە, وەك ئاماژەی پێ دراوە:

“لەمێژوودا ئەرمەنەکان چەند جارێك کەوتونەتە بەرشاڵاوی لەناوبردن و جینۆسایدکردن کەدیارترینیان لەساڵی (1915) لەلایەن تورکە عوسمانیەکانەوە ئەنجام دراوە. کورد هەرچەندە خۆشی بەرشاڵاوی لەناوبردن و جینۆساید کەوتووە، بەڵام تێوەگلاوە لەجینۆسایدکردنی ئەرمەنەکان بەهۆی بەکارهێنانیان وەکو جاش و بەکرێگرتە لەلایەن عوسمانییەکانەوە (نزیکەی لە15% سوارەی حەمیدیە کورد بووە).هەرچەندە کورد بەتایبەتی کۆنگرەی نەتەوەیی و پەکەکە چەند جارێك داوای لێبوردنیان لەئەرمەنەکان کردووە،بەڵام ئەرمەنەکان بەتایبەتی لەئەرمینیا زۆر دەمارگیرو ڕەگەزپەرستن بەرامبەر بەکورد- لاپەڕە هەڵنەدراوەکان هەر جارەی لاپەڕەیەك-ئەرمەنەکان و گولەنییەکان-ئامادەکردنی: مامۆستا پێشڕەو (پێشڕەو ئیسماعیل)” ”سوارەی حەمیدییە کە لە ساڵی 1891بە فەرمانی سوڵتان پێکهێنرا لە , (ئەلبان و چەرکەس و کورد) نەك بەتەنیا کورد، لە باسکردنی ژمارەی سوارەی حەمیدیدا زۆر نووسەر کەوتوونەتە هەڵەوە دەڵێن: سوارەی حەمیدی هەمووی کوردبوون، ئەمەش بەپشتبەستن بە سەرچاوە تورکەکان بووە، بەڵام ئەمە دوورە لەڕاستییەوە، راستییەکەی ئەوەیە کە رۆبەرت ئۆڵسن باسیکردووە کە دەڵێت: ژمارەی سەربازی سوارەی حەمیدی بریتیبوو لە (53) هەزار، محەممەد رەسوڵ هاوار لەکتێبەکەیدا (کورد و باکووری کوردستان بەرگی یەکەم) ناوی نووسەرێك بەناوی (مەروان ئەلمدەوەر) دێنێت و دەڵێت: نووسەر ئاماژە بەوەدەکات کۆی ژمارەی کورد لە سوارەی حەمیدی تەنها (10) هەزار کەسە نەك هەمووی کورد بووبن، ئەمەش کەسانی ماستاوچی و بەرتیلخۆری وەك(ئاغا و دەرەبەگی دژە کورد و ئەرمەن) ئەمانە چەند زیانیان بە ئەرمەن گەیاند زۆر لەوەزیاتر زیانیان بەخودی کوردەکان گەیاندووە،-پەیوەندی کورد و ئەرمەن-بێتاوانی کورد لە جینۆسایدی ئەرمەن-نووسینی: ئارام مەجید شەمێرانی”., ئەرمەنەکان بۆخۆشیان هەموو سوارەی حەمیدییە بە کورد نازانن, بەڵکە بە زۆرینەی دەزانن لەناو پێکهاتەکان, دان بەوەشدا دەنێن ئەو هێزە بۆ بەرەو روبونەوەی روسیا پێك هاتووە, بە تایبەت لە جەرگەی جەنگی جیهانی یەکەمدا, نەك بۆ گیان ئەوان, گوایە لە کورد و چەرکەس و تورك و تورکمان و قەرەج پێك هاتووە, رێژەیان زیاتر لە رێژەی جانجویدەکانی دارفۆر

دەچێت ”https://ar.wikipedia.org/wiki“., هەندێك لە فەرماندەو سەرێك عەشیرەتە کوردەکان لە چوارچێوەی ئەو پرۆسەیەدا تاوانی قڕزەونیان ئەنجامداوە وەك بەشێك لە سوارەی حەمیدیە, بەڵام بەشێوەی سستامتیك وەك بڕیاردەر کوردەکان بەشداریان نەکردووە لە تاوانەکە, چونکە دەوڵەتیان نەبووە و بڕیار لای ئەوانەوە دەرنەچووە, ئەوەی کراوە وەك نۆکەری و بەشداری بووە لە تاوانەکە, یاخود لە ژێر کاریگەری بیری ئاینیدا وەك بەشێك لە بڕیارەکانی خەلافەت لە ئەستانەوە ئەنجامدراوە, کە دواتر پەلامارەکان سەرجەم کریستان و ئێزیدیەکانی هەرێمەکەی گرتۆتەوە, بۆیە تاك لایەنە نابێت سەیری رووداوەکان بکرێت.

نابێت هەڵوێستی ناسیۆنالزمە راستگەراکانی پۆڵەندا و فەرەنساو …. هتد دوبارە بکرێتەوە لە نکۆڵیکردن, دەبێت بە سنگێکی فراوانەوە ئامادەی دیالۆگ بین, لە کاتێکدا خۆمان قوربانی جینۆسایدین,” دامەزرێنەری بەرەی نیشتمانی فەرەنسی نکۆڵی هۆلۆکۆست دەکات, دەڵێت بە بەشێك لە وردەکاری جەنگی جیهانی دووەمی دەزانین, تەنانەت لە یاداشتەکانی بە توندی داکۆکی لە فلیپ بیتان سەرۆکی حکومەتی فیشی پاشکۆی هیتلەر دەکات لە فەرەنسا, حکومەتی راستگەرای پۆڵەنداش بڕیاری 3 ساڵ زیندانی بۆ ئەوانە دەرکردووە کە هەندێك لە هاوکارانی پۆڵەندی نازیەکان بە هاوبەش دادەنێن لە تاوانی هۆلۆکۆست, ئەمەش وەك داکۆکیکردن لە کەرامەتی نیشتمانی دەزانن, ئەمە بۆخۆی نکۆڵی تاوانی هاوبەشانی نازییەکانە و داکۆکیە لە هاوبەشانی تاوانەکانی نازیەکان, دەسەڵاتی شاری سربرنیتشا بەرزترین رێز لێنانی بەخشی بە میلواراد دودیك سەرۆك ئەرکانی سوپای بۆسنە کە نکۆڵی کۆمەڵکوژی سربرنیتشا دەکات, نەتەوەپەرستی و ئاین پەرستی ئەمانەی دەوڵەت, لە کوردستانیش بهانە بۆ تاوانەکانی پاشای کۆرە دەهێنرێتەوە بەرامبەر بە ئێزیدییەکان, تاوان لە چ ژینگەو چوارچێوەی بەهانەیەك ئەنجام بدرێت تاوانە, دادپەروەری مامەڵە لە گەڵ ئەنجامەکان دەکات نەك بهانەکان .

نکۆڵیکردنی تاوان, بۆخۆی درێژە دانە بە تاوان بەشێوەی نەرم, مرۆڤایەتی رۆژ لە دوای رۆژ دەگات بە حەقیقەتەکانی ڕابردوو, سەردەمی شاردنەوەی زانیاری و حەقیقەتەکان بەسەر چووە, پیرۆز کردنی دڕندەیی لە هیچ چوارچێوەیەکی ئاینی یان ناسیۆنالستی جێگای نەماوە, بۆیە رۆژێك زووتر دان نان بە حەقیقەت ئارام بەخشترەو جوانکردنی سیمای گەلە, کریس ئەندەرسن سەرنووسەری گۆڤاری وایەرد دەڵێت “زانیارییە زۆرو زەبەنەکان لە سەردەمی ئەنتەرنێت, هەموو راستیەکان ئاشکرا دەکات, پێویست بە زانست و تیۆری ناکات”, بۆیە نکۆڵی کردن وەك سەرکردنە ژێر لمە لە سەردەمی ئەنتەرنێت و

زانیارییە بۆ کۆتاکاندا.
نەتەوەپەرستی و ئاین پەرستی چاوی مرۆڤەکان لە ئاست دانان بە راستیەکان و حەقیقەتی مێژویی کوێر دەکات، مرۆڤایەتی لە بیرکردنەوەدا دەکوژێت، هەڵوەدای پاکیزەیی نەتەوەو ئاینە، بۆیە بە نەنگی دەزانێت دان بە ناشرینیەکان رابردوودا بنێت، مەلای خەتێکان تازە پاکژ نابنەوە لە هەمبەر مێژووی کورددا بە گزگلەکان.

سەیری هەڵوێستی ناسیۆنالیزمی تورك موتوربە کراو بە ئاین بکەن، بڕوانە هەڵوێستە شەرمەزاریەکانیان نەك لە شاری قۆنیای، بگرە لە لاهای و برۆکسل،لە 2ی حوزەیرانی 2016 دا، بۆندستاغی ئەڵمانیا دانی نا بە تاوانی جینۆسایدی ئەرمەنەکان، پێشتریش بەلجیکا هەمان هەنگاوی نابوو، ئەوەی لای من گرنگە لە پرۆسەی دان نان بە تاوانی جینۆسایدی ئەرمەنەکان لە پەرلەمانی ئەڵمانیا و بەلجیکا، بۆچونی دوو پەرلەمانتاری تورکە لە پەرلەمانی ناوەندی ئەڵمانیاو پەرلەمانی هەرێمی برۆکسل لە بەلجیکا، هەردووك بە پاشناوی ئۆزدەمیر ناوەکانیان هاتووە، یەکیان پیاو چەپی ژینگە پارێز و ئەوی دیکە ژنی حیجاب نەتەوەیی ئیسلامی، هەردوکیان لە دایك بووی دەرەوەی تورکیا و پەروەردەی ژینگەی رۆژئاوان، ئەم دوو ئۆزدەمیرە بە دوو هەڵوێستی پێچەوانە سەبارەت بە دۆسیەی جینۆسایدی ئەرمەن دەناسرێنەوە، یەکیان پێشەنگ لە بواری ناساندنی، بیرکردنەوەیەکی مرۆڤدۆستانەی ئەنتەرناسیۆنالستانە، ئەوی دیکە سەرسەخت لە ئاست رەتکردنەوەی حەقیقەتەکان، بە بۆچونی ئاینی و ناسیۆنالیزمەوە لە ئاست ئەو هەموو وێنە پڕ تاوانە قێزەون و ئێسك و پروسکە هەژێنەرە هەڵوێست وەردەگرێت و ئینکاری تاوان و عەدالەت و حەقیقەت دەکات، چاو دادەخات و کاروانی قوربانیەکان نابینێت.

جیم ئۆزدەمیر لە دایك بووی 21ی دیسەمبەری 1965ی شاری باد ئۆراخی ئەڵمانیا، بنەچە چەرکەسی تورکیا، سەرۆکی لیستی سەوزەکان لە پەرلەمانی ئەڵمانیا، کە پێشتر لە ساڵی 2007 بە پێی بڕگەی 301ی دەستوری تورکیا سزا درابوو، بە تاوانی پێشێلکردنی (یاسای سوکایەتی بە ناسنامەی تورکی) بە پێی یاساکە تاوانە دان بە کۆمەڵکوژی لە تورکیا بنرێت وەك ئەوەی لە پێوەندای ناو یەکێتی ئەوروپا پەسەندکرا، ج ئۆزدەمیرو و چەند پەرلەمانتارێکی پارتەکەی تۆمەتبارکران بە پێشێلکردنی ئەو بڕگەیە لە دەستوری وڵات، بەهۆی هەڵوێستیانەوە لە سەر دۆزی ئەرمەن و عەلەویەکان کە هەیانبوو، کە پێشتر بەهەمان تاوان و پێشێلکردنی هەمان بڕگەی دەستوری تورکیا نووسەری گەورەی ئەرمەنی هرانت دینك سزا دراو دواتر تیرۆر کرا،

هاوكات ڕۆمانووسی ناسراو ئۆرهان بامۆك هەڵگری خەباتی نۆبڵی ئەدەب بەهەمان بڕگەی دەستور سزادراوە, واتا ئەوەی جیناتی مرۆڤبوونی هەڵگرتبێت دەبێت سزاکەی بخوات, ج ئۆزدەمیر پارتەکەی بە بۆنەی یادی 101 ساڵەی وەبیرهێنانەوەی تاوانەکەوە لە 24ی نیسانی 2016 دا, پرۆژەی ناساندنی تاوانی کۆمەڵکوژی ئەرمەنیەکانی لە تورکیا بە جینۆساید پێشکەش بە پەرلەمانی ئەڵمانیا کرد, لە ڕۆژانی پێش دەنگدانەکە جیم ئۆزدەمیر بەهۆی هەڵوێستە شێلگیرانەکەیەوە لەسەر دۆسیەکە, دەکەوێتە بەر هەڕەشەی تورکە ئیسلامی و ناسیۆنالیستەکان, لێ گوێی نەدا بە هەڕەشەکان لە وتەکەیدا لە پەرلەمان لە چرکە ساتی پێش دەنگدانەکە وتی: (80-90%ی سەرجەم هاووڵاتیانی ئەرمەن, 98%ی پیاوانیان,100%ی پیاوانی ئاینیان لەناو براون لەو تاوانە) هاوكات لە بەشێکی دیکە لێدوانەکەی هەمان ڕۆژی لە پەرلەمانی ئەڵمانیا وتی:

هەموو ئەو تاوانانەی ئەڵمانیا بەرامبەر بە گەلانی ئەوروپا ئەنجامی داوە دەبێت بە جینۆساید بناسرێت, ج ئۆزدەمیر لە درێژەی بۆچونەکەیدا رایگەیاند گرنگە دان بە رابردوماندا بنێن, نابێت تورکیا شانازی بە رابردووی خۆیەوە بکات, دەبێت رابردوو قەبوڵ بکرێت وەك خۆی.
تەواو پێچەوانەی ئەم هەڵوێستە ئەخلاقیانەیەی ج ئۆزدەمیر بەرامبەر بە کۆمەڵکوژی گەلێك کە وڵاتەکەی خۆی ئەنجامی داوە, خاتوو ئۆزدەمیر لە دایك بووی 7ی دیسەمبەری 1982ی شایربێکی بەلجیکا, یەکەم پەرلەمانتاری حیجاب لەسەر لە ئەوروپا, پەرلەمانتار لە پەرلەمانی هەرێمی برۆکسل لەسەر لیستی پارتی ناوەندی دیموکراسی مرۆڤایەتی CDH هەڵوێستێکی دژ بە هەڵوێستەکەی ج ئۆزدەمیر وەردەگرێت, نکۆڵی تەواو لە بوونی تاوانەکە دەکات, ئەو لە یادی 100 ساڵەی ئەم تاوانە قێزەونەدا, لە بەرامبەر ئەوەی رەتی کردەوە وەڵام بە پرسیارەکانی کەناڵی ئاڕ تی ئێڤ بداتەوە سەبارەت بە پرسی جینۆسایدی ئەرمەنەکان لە تورکیا, لە بەرواری 29ی ئایاری 2015 لە پارتەکەی دەرکرا, ئەمەش رووداوێکی گرنگ و هەنگاوێکی ئەخلاقیانەی دڵخۆشکەر بوو, لیژنەی ئەخلاقی پارتی ناوبراو نای.

هەر لەم پەیوەندیەدا لە ڕێکەوتی 24ی نیسانی 2015 کە یادی 100 ساڵەی تاوانی کۆمەڵکوژی ئەرمەنەکان, 6 پەرلەمانتاری بەلجیکی بە ڕەگەز تورك ئەو ڕۆژە ئامادەی پەرلەمان نەبوون, بۆ ئەوەی بەشداری نەکەن لەو خولەکە بێدەنگیەی لە پەرلەمانی بەلجیکا راگەیەنرا بۆ گیانی قوربانیانی ئەرمەنی لە یاداوەری 100 ساڵەی تاوانەکە, خۆیان

له دانیشتنەكە دزییەوە, ئەمە چ كارێكی نا ئەخلاقیانەیە, سەیر كەن ئاین شەو ڕۆژ ئیدعای ڕەوشت دەكات, كەچی هەندێك جار دەبێتە فاكتەر بۆ كاری نا ئەخلاقانە, بە دوای دەركردنی خاتوو ماهینۆر ئۆزدەمیر لە پارتەكەی, توركە ئیسلامی و ناسیۆنالستەكان لە برۆكسل و ئەستەمبوڵ خۆپیشاندانی نادڕەزایەتیان بۆ پشتیوانیكردن لە هەڵوێستەكەی بەڕێوەبردو وەك قارەمان ناساندیان, تەنانەت ئەردۆگان و كچەكەی سومەیە هاتنە سەرخەت بە توندی رەخنەیان لە دەركردنی ناوبراو لە پارتی ناوەندی دیموكراسی مرۆڤایەتی CDH گرت, خۆپیشاندەران لەسەر لافیتەكانیان نوسیبوویان "ماهینۆر ئۆزدەمیر شەرەفمانە" شەرەف لای ئەوان داكۆكیكردنە لە دڕندەییەكانی رابردوو و غروری نەتەوەیی و ئاینی.

هەر لەم بارەیەوە ڕۆژی پێنج شەممە بەرواری 22ی شوباتی 2018, پەرلەمانی هۆڵەندا بە زۆرینەی 142 دەنگ لە كۆی 150 دەنگ, بڕیاری بە جینۆساید ناسینی كەیسی جینۆسایدی ئەرمەنی دا, هاوكات بڕیاری دا وەزارەتی دەرەوەی هۆڵەند 5 ساڵ جارێك بەشداری مەراسیمی ساڵوەگەڕی تاوانەكە بكات, لە پڕۆسەی دەنگدانەكە 3 پەرلەمانتار دژ بە بڕیارەكە وەستانەوە, ئەوانیش هەر سێكیان بە رەگەز تورك بوون" "Farid Azarkan, Tunahan Kuzu, Selçuk Öztürk" لە پارتی " DENK ", , لە كاتێكدا پارتی ناوبراو خۆی بە چەپ و سۆسیال دیموكرات دەزانێت و لە 9ی فیبریوەری 2015 لە پارتی كاری هۆڵەندی جیابوەوە, سەرجەم چەپەكانی دی ناو پەرلەمان دەنگیان بە بەڵێ بوو بۆ بڕیارەكە, ئەم بەناو سۆسیال دیمكراتانە وابن, ئەدی دەبێت هەڵوێستی ناسیۆنالست و ئیسلامیەكان چۆن بێت؟.
نموونە جوانەكانیش هەن وەك ئاماژەمان بە هەندێكین كرد, دنیا هەمووی روە تاریكەكە نییە, ئەگەر كەمینەش بن, وەلێ بەڵگەو داكۆكیەكانیان دەرخەری راستیەكان و دادپەروەرییە, نموونەیەكی دی لەو جوانیانە هەیە, لە سەرەتای ساڵی 2020 سەرۆكی فەڕەنسا دەستخۆشی لە تانەر ئەكچام مێژووناسی تورك كرد, كە لە پەرتوكێكدا بە بەڵگەوە سەلماندویەتی دەوڵەتی عوسمانی فەرمانی دابوو بە جینۆسایدی ئەرمەنەكان", ئیمانوێل ماكرۆن وتی:" پەرتوكەكەی ئەكچام دانپیادانانێكی زانستیانەیە بەو تاوانە كە بە ڕێكخراوەیی ئەنجام درابوو، وە ئەو ڕاستیانەی ئاشكراكرد كە هەندێك دەیانویست ونی بكەن و نكۆڵی لە مێژوو بكەن, مێژوو لەسەر بنەمای درۆ نانووسرێتەوە." ئەنجومەنی ئەرمەنەكان CCAF لە میانەی كۆنگرەكە مەدالیای ئازایەتیان بەخشیە تانەر ئەكچام.

پرۆفیسۆر تانەر ئەکچام زیاتر لە 35 ساڵە لەسەر پرسی جینۆساید کارە کات، مێژوونووس و سۆسیۆلیجستە، لە زانکۆی کلارك لە ئەمەریکا کار دەکات، توێژەری باڵایە لە سەنتەری هێلێکێست، دوو پەرتوکی لەسەر جینۆسایدی ئەرمەن نووسیووە ” اوامر قتل و الفعل المشين ”، بابەتی لەسەر جینۆسایدی کوردیش هەیە، دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی بە تاکە ڕێگای دوبارە نەبوونەوەی جینۆسایدی کورد دەزانێت، هاوکات 9 ساڵ لە زیندانەکانی تورکیا بووە بە تۆمەتی سەرنووسەری گۆڤاری لاوانی شۆڕشگێڕی چەپگەرا.

ڕۆژی سێشەمە بەرواری 17ی یەنایەری 2018، پەرلەمانی ئەرمینیا دانی نا بە جینۆسایدی ئێزیدیەکان، دەکرێت ئەم هەنگاوە بکرێتە سەرەتایەك بۆ دان نان بە حەقیقەتەکانی رابردوو و سارێژ کردنەوەی برینە قولەکان، هەرچەندە ئەوان بۆچوونی تایبەتیان لەسەر دۆزی ئێزیدی هەیەو دای دە بڕن لە کۆی گەلی کورد.

لە کۆتادا دەڵێم ئایا دەمانەوێت ببین بە ئیسماعیل بێشکچی و هادی عەلەوی و کازم حەبیب و ئەحمەد تورك و ئەحمەد ئاڵتان و تانەر ئەکچام و ئۆرهان باموك و ....، یان باخچەلی و میشل عەفلەق....و نموونەکانیان، مێژوو پڕە لە هەڵوێستی بەشی دووەم، وەلێ داهاتوو بۆ نموونە دگمەنەکانی بەشی یەکەمە، لە کردنەوەی گرێکانی گرێ کوێرەکانی مێژوو، زۆر لە مرۆڤە موقەدەسەکانی رابردوو وردو خاش دەکات، مرۆڤە پیرۆزەکانی رابردوو زۆریان وەك پاشای کۆرە لە ئاست گەورەیی تاوانی کۆمەڵکوژی ئێزیدیەکان لە پیرۆزی دادەماڵرێن و چاوەڕوانی دادگایی مێژوو دەکەن، بۆیە با چاوەڕوان بین مێژوو خوێندنەوەی تازەی بۆ بکرێت و سەرلەنوێ بنووسرێتەوە، با ئێمەش بچینە پاڵ ئەو گەل و وڵاتانەی دانیان ناوە بە جینۆسایدی هێلێکێست و ئەرمەنەکاندا، نکۆڵیی لەوتاوانانە سزا بدرێن، گوێ هەر لەوێیە با سەمای بۆ بکەین، وەلێ ئەستەمە جارێ بتوانین، چونکە تا هەنووکە نکۆڵیکردن لە جینۆسایدی ئەنفال و ئێزیدی و بارزانی و هەڵەبجە ئاساییە لە کوردستان.

سەرچاوەکان :

-1
https://muslims-res.com/%D9%82%D8%B6%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B1%D9%85%D9%86-%D9%81%D9%8A-%D9%81%D8%AA%D8%B1%D8%A9-%D8%AD%D9%83%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%84%D8%B7%D8%A7%D9%86-%D8%B9%D8%A8%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%AD/

2- 2https://www.turkpress.co/node/58066

3-
3-
https://www.facebook.com/soran.khedri/posts/10158337404797318
4-
https://wikiwic.com/%D9%85%D8%AF%D9%8A%D9%86%D8%A9-%D8%A8%D8%AA%D9%84%D9%8A%D8%B3-%D9%81%D9%8A-%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A7/
5- https://tr.wikipedia.org/wiki/Bitlis_(il)
6- https://www.peyserpress.com/detail/3811

مێژووی کورد و کوردستان لە توێژینەوەی زانایانی روسدا
پێسەر
نووسینی: ئەسعەد رەشیدی
وەرگێڕانی: شەهرام عەبدوڵڵا

کۆمەڵێك لینکی دیکە بۆ ئاگادار بوون لەم هەوڵەی حکومەتی تورکیا بۆ تێوەگلانی کورد
https://www.facebook.com/Turkey.Ottomany.Kurdish/photos/242515084202953
https://www.facebook.com/Turkey.Ottomany.Kurdish/photos/242832900837838
https://tr.agency/news-95194
https://www.youtube.com/watch?v=LKP2grda5uU